

Ons verhaal begon nog wel zo mooi. Er staat geschreven dat ‘het woord van Samuel aan heel Israël geschiedde’. Prachtig! De profeet neemt zijn positie in. We lijken aan het begin te staan van *a new age, a new dawn*. Uitgebreid was eerder het verhaal van de neergang van het tempelhuis van Silo aan de orde geweest. Hoe daar de zonen van de oude priester Eli voor de vuist weg leefden en zich niet stoorden aan God of gebod. Zich verrijkten aan de offergaven in de tempel, terwijl hun vader Eli daar slechts zwak en formeel tegen protesteerde. Toch was de lamp des Heren daar in die tempel nog niet gedoofd. Ondanks alles en velerlei misstanden, was het nog niet helemaal gedaan met de aanwezigheid van God. Eli wist nog wat. Het was niet helemaal weg. Iets van het weten rondom de Ene was nog in hem aanwezig. Hij kende nog die oude en haast vergeten woorden. Wat je zeggen moet als de ander zich meldt. Als de Ene jou bij name roept. Dan moet je beschikbaar zijn. Dan moet je je openstellen. Dan moet je zeggen: ‘Spreek, Ene, uw dienaar hoort’. En hoe het nou kwam dat het allemaal misging. Hoe de samenleving zo verschaald was geraakt. Of het nou kwam omdat God niet meer sprak – de gezichten Gods waren immers schaars geworden in die dagen, zoals ons goede boek schrijft. Of omdat de mensen maar weinig meer luisterden. Dat laat ik even in het midden. Maar feit is dat de richterpriester Eli het zowel letterlijk als figuurlijk steeds minder ziet. Hij zit vergrijsd, gevangen in lege gebaren en versleten routines op zijn vale troon, terwijl zijn zonen zich vermeien met *Wein, Weib und Gesang*. En ik dacht niet dat dat psalmen waren.

Maar toch en ondanks al deze dubbelzinnigheid groeide daar een jongen op die groot en goed werd, zowel bij God als bij de mensen: Samuël. Zijn naam betekent: God hoort. Maar hij lijkt ook naar God te luisteren. Nu zou een mens hopen dat hiermee – met dit nieuwe elan en eigenlijk ook met deze nieuwe figuur: een profeet in plaats van een priester – een hele samenleving opleeft. Erkende men immers niet in heel Israël, van Dan tot Bëer Sjeba, het gezag van deze nieuwe leer? Maar vooralsnog verdwijnt Samuel weer in de coulissen. Niet zomaar verdwijnt de profeet vanaf nu hoofdstukken lang uit beeld. Er is een reden voor. Want wat volgt, dat eindeloze geharrewar over wie aanspraak kan maken op de kist van God, dat is geen profetisch verhaal. Daar klinkt geen profetisch woord in door. Dat is het verhaal van de cynische *Realpolitik*. Het verhaal van de religieuze verdubbeling en legitimatie van wie toch al de sterkste was.

De camera zwenkt van het heiligdom van Silo naar, laat ons zeggen, het terrein van de internationale politiek. Wij zijn in een heel andere werkelijkheid aangeland. Een werkelijkheid waarin weinig naar God gevraagd wordt. De werkelijkheid van opportunisme en waan van de dag. Israël ruikt haar kans. Israël voert ten oorlog, zo staat geschreven. Zij gaat naar de Filistijnen en dat zal zij ook inderdaad gaan. Van Filistijnen hadden we al even niet meer gehoord. Voor het laatst klonk dat in het boek Richteren, maar ze zijn blijkbaar nog niet verleden tijd. Het is verleidelijk even bij ze stil te staan. Het zijn de volkeren van de Egeïsche Zee. In de Griekse vertaling van de Hebreeuws bijbel worden ze daarom ook kortweg ‘de andere volkeren’ genoemd. De profeet Amos identificeert hun oorsprong op Kreta en daarin wordt hij ook door andere historische bronnen in bijgevallen. Mogelijk migreerden zij vanuit Anatolië naar Kanaän en vestigden zij zich daar aan de kust. Op de vlakten waren zij militair op hun best, omdat zij niet alleen de beschikking hadden over infanterie maar ook over ijzeren strijdswagens die de Israëlieten leken te ontbreken. Ware tanks dus, terwijl zij sowieso de indruk wekken in strategie en technologie verre de meerdere te zijn van Israël. Dat zij het uiteindelijk niet verder gebracht hebben dan een alliantie van vijf kuststeden zal te maken hebben gehad met het bergland inwaarts waar zij minder militaire voordelen hadden. Maar voordat het nu allemaal een buitengemeen interessant lesje geschiedenis wordt, de Filistijnen staan dus voor een heidense overmacht. Niet onvergelijkbaar met de manier waarop het koninkrijk van Israël ten tijde van de ballingschap de overmacht van de Assyriërs ervaren moet hebben. Het is de absolute technische

overkill. Wie zich daar tegenover te weer wil stellen, heeft geen schijn van kans, tenzij de Ene met hem is. En dat is nu juist het probleem.

Want wat zo terloops vermeld wordt, dat Israël ten oorlog trekt tegen de Filistijnen, is eigenlijk een bijbels unicum. Nooit heeft Israël daartoe eerder het initiatief genomen. Natuurlijk heeft Israël zich al veel eerder tegen de Filistijnen teweergesteld. Toch zag dat er altijd anders uit. Steeds gebeurde dat onder leiding van een door de Ene zelf geroepen richter. Gideon bijvoorbeeld. En nooit was het een aanvalsoorlog. Steeds was het een reactie op de aanval van de Filistijnen. En nooit had Israël daartoe een staand leger. Steeds weer werden de stammen samengeroepen om zich bij gelegenheid te verweren. Daarna moest het leger ook weer uiteen. En zou Israël ooit menen dat zij de Filistijnen op eigen kracht en macht versloegen, dan is er nog altijd dat merkwaardige verhaal hoe de Ene er zelf zorg voor droeg dat het grote leger van Gideon tot een kleine Gideonsbende werd door bijvoorbeeld wie bang is, weg te zenden. Een regel waarvan te betreuren valt dat deze niet in alle oorlogen van alle tijden van toepassing is gebleven. Maar nu is alles anders. We horen niet van een leider die dit leger aanvoert en bovendien trekt hier Israël ten strijde, niet de Filistijnen. Bovendien ontbreekt hier elke oproep van Godswege tot deze strijd of de noodzakelijke gebeden en offers aan de Ene die eraan vooraf zouden moeten gaan. Met andere woorden: dit is geheel en al een eigen initiatief van Israël. Kennelijk voelt men zich sterk genoeg of anderszins. Wat de bijbelschrijvers bovenal duidelijk willen maken is dat hier iets gebeurt buiten de Ene om en dat daarom gedoemd is te mislukken. Licht ironisch melden zij nog het Israël zich leert bij Even Haëzer, de steen der hulpe, waar men toch vooral vergeten is in wiens Naam onze hulp ook alweer was. Voordat de schermutselingen daadwerkelijk beginnen, hebben de bijbelschrijvers al duidelijk gemaakt hoe het aflopen zal: in het veld worden die dag zo'n vierduizend man van Israël verslagen. Het zullen er nog meer worden vierduizend, dertigduizend. Miljoenen. Bij Afek, Ieper, Verdun en Stalingrad. Op zoveel andere plaatsen in onze wereld van vandaag. Verdaan in waanzin en angst. Al of niet met hun vermeende God aan hun zijde. Maar als hij er al was, dan toch alleen bij die jongens die ook maar moesten. Bij hun angst, hun waanzin, hun verdriet.

Na afloop likt Israël haar wonden. En haar oudsten vragen zich af hoe de Ene het zo mis heeft kunnen laten gaan. Waarom Hij ze aan hun lot heeft overgelaten. Ze komen op een lumineus idee dat helaas ook van alle tijden is. Zij halen God aan hun kant. Zij schrijven zijn naam op banieren en koppelriemen: *Gott mit uns*, *Dieu le veult*. Ooit kreeg hier ter stede een bekend theoloog van zijn vader zijn eerste bijbelse catechese. Als kind zag hij in de tram SS-soldaten met op hun koppelriemen geschreven: *Gott mit uns*. Zijn vader legde hem uit dat deze God niet de God van de Bijbel en van Onze-lieve-Heer is. En inderdaad, de manier waarop in het vervolg van ons verhaal met God wordt omgesprongen is als met een geheim wapen, als met een nucleaire macht. Men besluit uit het heiligdom van Silo de Ark op te halen, als symbool van de aanwezigheid des Heren. Het was, met zijn draagarmen en kunstig versierd met cherubs, nog het meest te vergelijken met een mobiele troon voor de Ene. Maar blijkbaar gaat al van deze troon alleen al de illusie uit dat de Ene er ook wel op zal zitten. Zo haal je dus blijkbaar de Ene aan je kant. En in een bij voorbaat fatale combinatie wordt de Ark het slagveld opgereden, met de zonen van Eli, Hofni en Pinchas in de nabijheid, als een soort religieuze Laurel and Hardy. Een poppenkast. Een gotspe. Terwijl nu juist bij uitstek de Ene er zo eentje is die zich niet laat kisten...

Natuurlijk gaat het mis, al was het alleen maar omdat bijbelse fijnproevers weten van de voorzegging van een Godsman ooit aan de priester Eli gedaan dat zijn beide zonen op één dag ten onder zouden gaan. Eerst echter lijkt de komst van de Ark een enorme opleving onder het legerkamp van Israël te veroorzaken. God staat nu aan hun kant! Nu kunnen zij de strijd tegen alles wat hen bedreigt, beginnen. Amerika weer groot maken of wat u maar wilt, want zij zijn weer even *God's own country*. Waren niet ooit zo – met priesters die de Ark rondtrokken – de muren van Jericho gevallen? En waarom zou dat niet ook nu gebeuren? Maar nu is dit alles een parodie van wat ooit een bevrijdingsgeschiedenis was. Met Hofni en Pinchas als parodieën op de priesters van destijds.

Veelzeggend worden zij dan ook in onze tekst nergens priesters genoemd. De bijbelschrijvers doen hier niet aan mee.

Trefzeker wordt hier een situatie uitgetekend waarin God slechts nog een bleke en zelfs blasfemische rechtvaardiging is voor een leven dat zich inmiddels ver van de Ene verwijderd heeft. De heidenen, de Filistijnen, weten nota bene beter waar het over gaat dan Israël zelf. Weliswaar met allerlei heidense misverstanden – zo houden ze de Ene voor vele goden – herinneren zij zich hoe deze goden van de Hebreërs in de woestijn de Egyptenaren met vele slagen geslagen hebben. Het is typisch een verhaal van de klok en de klepel. De Ene sloeg de Egyptenaren natuurlijk in Egypte zelf. Zij kunnen het ook niet laten om Israël als Hebreërs te betitelen: als buitenlanders. Het is het bekende gegeven om alles wat jou vreemd is en niet vertrouwd op één hoop te gooien. In deze verzamelterm klinkt in de grondtaal ook iets door als tuig van de richel. En inderdaad, die onderkant van de samenleving trok ook met Israël mee haar bevrijding tegemoet. Maar wie heeft ooit beweerd dat de uitverkorenen van God moreel hoogstaand moeten zijn? Zij zijn dat eerst en vooral ómdat ze de onderkant van de samenleving zijn. Omdat ze geminacht en gediscrimineerd worden. Misschien is het wel een kutvolk. Maar het is tenminste wel Gods kutvolk. Toch is zelfs deze rudimentaire en foutieve catechese meer dan Israël zelf nog van haar afkomst en haar God, deze zo bijzondere God, weet. Het kan bijna niet pijnlijker worden. Bij de heidenen, de Filistijnen, is meer kennis over de Ene dan bij het volk van het verbond zelf.

En zo gaat het onafwendbaar op het einde aan. De Filistijnen grijpen moed. Liever dood dan slaaf en met de verdubbelde energie van mannen die niets meer te verliezen hebben verslaan ze Israël. Ditmaal valt uit Israël zelfs dertigduizend man voetvolk en sneuvelen ook Hofni en Pinchas, al blijft niet helemaal duidelijk hoe en door wie. En de ark van de Ene wordt door de Filistijnen meegenomen.

Het drama is compleet. En om dat nog te benadrukken komt in goed Griekse traditie in één dag tijd een Benjaminitische bode naar Silo om het Eli te berichten, als betrof het de slag bij Marathon. En Eli, de oude, arme Eli. Oud, vet en star, in den blinde spiedend langs de weg, in onrust om de Ark, blijft akelig lang in het ongewisse. Maar ook aan wie de rouwdracht van de bode wel voorbij moet gaan omdat zijn oog het niet meer ziet, tekent het drama zich steeds scherper af. Hij hoort van de onheilstijding rondom de Ark. Dat zijn zonen stierven komt blijkbaar minder als een verrassing. Hij struikelde en brak zijn nek. Het was met hem gedaan. Want hij was zwaar geworden, zo voegen de schrijvers eraan toe. En zwaar, zo moet u weten, heeft in de grondtaal van de Bijbel ook een betekenis voor een woord dat nog iets later in het verhaal gebruikt zal worden: voor de glorie, de kabood, voor de heerlijkheid, de aanwezigheid van God.

Met Eli stort heel wat meer ter aarde. Veertig jaar was Eli richter geweest over Israël, zo zeggen de Schriften. Veertig jaar. Een generatie lang, zoals het volk veertig jaar zwierf in de woestijn. Veertig jaar en langer – Eli was achtennegentig jaar oud – leefde Eli op de tast. In de afwezigheid van de Ene want gezichten van de Ene waren schaars in die dagen. En op zijn oude dag moet Eli ook nog meemaken dat in de langzame blindgang van zijn theologische perspectief, de mogelijkheid dat God zich nog eens zou laten zien; de troon waarop de Ene plaats zou kunnen nemen, hem ook nog ontnomen is.

Ik kan me voorstellen dat u iets van medelijden met Eli zou kunnen hebben, zoals u dat ook met Saul, de eerste koning over Israël zou kunnen hebben, op wie Eli, niet toevallig, ook wat lijkt. Ons verhaal van vandaag heeft duidelijke parallellen met de teloorgang van Saul en de opkomst van David, zoals Eli hier ook opgevolgd zal worden door Samuel. De bijbelschrijvers schrijven over voldongen feiten. Zij schrijven over een samenleving die door God verlaten is. Daarom sluiten zij ook af met een bevalling van een kind dat door zijn stervende moeder Ikabood genoemd wordt: geen glorie meer! Geen aanwezigheid des Heren meer in dit land. Maar ook, en misschien wel beter, kan deze naam als

een open vraag vertaald worden: waar is de aanwezigheid van de Ene gebleven? En dat is inderdaad de vraag.

Ongetwijfeld reflecteerden de Bijbelschrijvers op hun eigen tijd. En zij deden dat door te schrijven over een eerdere, een oudere: de oude tijden van koningen en richters. Maar ondertussen dachten zij na over hun eigen situatie: die van de ballingschap en het einde van hun koninkrijk door het zwakke en weinig krachtvolle optreden van de koning in hún dagen, koning Zedekia. Maar het moet natuurlijk eindigen bij de vraag naar de aanwezigheid des Heren in de samenleving van onze dagen, in de samenleving van vandaag. En dan moet het misschien ook wel gaan over een kabinet en een premier die zich gedragen als de schoofhondjes van hun blonde broodheer.

De Samuelboeken willen de langzame verwijdering tussen God, mens en samenleving tekenen. Hoe het losgezongen werd van elkaar en hoe daarmee het leven een tragedie werd. Hoe de Ene voor het karretje van onze eigen ondernemingen werd gespannen en daarmee van het toneel verdween. De Ene hoort niet op vlaggen en banieren. Op koppelriemen en randen van de rijksdaalder. Maar hoe dan wel? Hoe is dan wel de Ene in ons midden? Hoe leven wij dan wel in zijn aanwezigheid en onder zijn gewicht? De Samuelboeken, ons goede boek, wil zich de mogelijkheid niet uit handen laten slaan dat dat kan. Dat de Ene ons niet verlaten heeft. Maar die aanwezigheid van Hem kan dus niet aan de kant van de machtigen gevonden worden. De eigenmachtigen bovenal.

De Naam des Heren prijkt dus niet op machtige banieren en wapperend succes. De Naam des Heren is met de kleinen. Met vrouwen die rouwen om zijn afwezigheid en zich afvragen waar de heerlijkheid van de Ene toch gebleven is. De Ene is met deze naamloze vrouw, die eensgeestes is met Rachel, maar ook met Hanna, met Sara, met al die vrouwen die zich radeloos weten. Al die vrouwen die rouwen om wie niet meer zijn. Vergaan in de verchromde machinerie van de oorlog die hoegenaamd heilig is. Maar uiteindelijk zullen zij, ook samen met Maria, toch iets van deze heerlijkheid van de Ene te zien krijgen. Niet op tronen en in kisten. Maar in het kind dat zij krijgt en waartegen de brutalen geen verweer hebben. De glorie van de Ene zetelt uiteindelijk niet op tronen en in arken, met hoeveel godvruchtigheid wij die ook bouwen. Want dat gaat vaak zo gruwelijk gauw verkeerd. De Ene laat zich niet kisten en dat zou u ook niet moeten doen. De glorie van de Ene is met wie hierin eigenwijs en hardnekkig blijven. Die hun kont tegen de krib gooien en God het liefste niet in een doosje zouden willen doen. Zo'n mannetje, zo'n vrouwtje, kunt ook u zijn. Dat althans is toch steeds die vreemde, hardnekkige hoop die opwelt uit de Schriften.